

Yuval Noah Harari

Sapiens

GLAUSTA ŽMONIJOS ISTORIJA

Iš anglų kalbos vertė
Tadas Juras

UDK 930.85
Ha281

Versta iš
Yuval Noah Harari,
SAPIENS: A Brief History of Humankind,
HarperCollins, 2015

Yuval Noah Harari
SAPIENS. Glausta žmonijos istorija
SAPIENS: A Brief History of Humankind

Iš anglų kalbos vertė Tadas Juras
Redaktorė Asta Bučienė
Dizainerė Lina Sasnauskaitė
Maketavo Aurimas Lažinskas

Išleido *kitos knygos*
kitosknygos.lt

Spausdino
UAB „BALTO print“
baltoprint.com

Tiražas 2 000 egz.

Knygos leidybą iš dalies parėmė
Lietuvos kultūros taryba

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

ISBN 978-609-427-248-6

First published in Israel as
Kitzur Toldot Ha'enoshut
© 2011 by Yuval Noah Harari
© Tadas Juras (vertimas), 2016
© *kitos knygos*, 2016

SKIRIU SAVO MYLIMO TÈVO
SHLOMO HARARI ATMINIMUI

TURINYS

Pirma dalis Kognityvinė revoliucija

1	Visiškai nereikšmingas gyvūnas.....	11
2	Pažinimo medis.....	27
3	Viena Adomo ir Ievos gyvenimo diena.....	46
4	Tvanas.....	68

Antra dalis Žemės ūkio revoliucija

5	Didžiausia istorijos apgaulė.....	80
6	Piramidžių statyba.....	99
7	Perkrauta atmintis.....	117
8	Istorijoje teisybės nėra.....	129

Trečia dalis Žmonijos susivienijimas

9	Istorijos strėlė.....	155
10	Pinigų skonis.....	165
11	Imperinės vizijos.....	179
12	Religijos įstatymas.....	197
13	Sėkmės paslaptis.....	222

Ketvirta dalis Mokslo revoliucija

14	Neišmanymo atradimas.....	233
15	Mokslo ir imperijos santuoka.....	258
16	Kapitalizmo religija.....	284
17	Pramonės ratai.....	310
18	Nesibaigianti revoliucija.....	325
19	Toliau jie ilgai ir laimingai gyveno.....	348
20	Homo sapiens galas.....	367

Pabaigos žodis. Gyvūnas, tapęs Dievu.....383

Padėkos.....387

Rodyklė.....389

Apie autorių.....399

Išnašos.....401

ISTORIJOS CHRONOLOGIJA

Prieš

<i>13,5 milijardo metų</i>	Atsiranda materija ir energija. Fizikos pradžia. Atsiranda atomai ir molekulės. Chemijos pradžia.
<i>4,5 milijardo metų</i>	Susiformuoja Žemės planeta.
<i>3,8 milijardo metų</i>	Užgimsta organizmai. Biologijos pradžia.
<i>6 milijonus metų</i>	Gyvena paskutinė bendra žmonių ir šimpanzių pramatė.
<i>2,5 milijono metų</i>	Afrikoje vystosi <i>Homo gentis</i> . Pagaminami pirmieji akmeniniai įrankiai.
<i>2 milijonus metų</i>	Žmonės iš Afrikos pasklinda po Euraziją. Vystosi skirtingos žmonių rūšys.
<i>500 000 metų</i>	Europoje ir Vidurio Rytuose išsivysto neandertaliečiai.
<i>300 000 metų</i>	Kasdien naudojama ugnis.
<i>200 000 metų</i>	Rytų Afrikoje išsivysto <i>Homo sapiens</i> .
<i>70 000 metų</i>	Kognityvinė revoliucija. Atsiranda kalbinės fikcijos. Istorijos pradžia. <i>Sapiens</i> pasklinda už Afrikos ribų.
<i>45 000 metų</i>	<i>Sapiens</i> apgyvena Australiją. Išnaikinama Australijos megafauna.
<i>30 000 metų</i>	Išnaikinami neandertaliečiai.
<i>16 000 metų</i>	<i>Sapiens</i> apgyvena Ameriką. Išnaikinama Amerikos megafauna.
<i>13 000 metų</i>	Išnaikinami <i>Homo floresiensis</i> . Gyvuoti lieka vienintelė žmonių rūšis – <i>Homo sapiens</i> .

12 000 metų	Žemės ūkio revoliucija. Sukultūrinami augalai, priprijaukinami gyvūnai. Įkuriamos pastovios gyvenvietės.
5000 metų	Pirmosios karalystės, raštas ir pinigai. Atsiranda politeistinės religijos.
4250 metų	Įkuriamą pirmoji – Akado imperija.
2500 metų	Išrandamos monetos – universalūs pinigai.
2000 metų	Persijos imperija – universali politinė santvarka „visos žmonijos labui“.
1400 metų	Užgimsta islamas.
500 metų	Mokslo revoliucija. Žmonija pripažįsta savo neišmanymą ir ilgai iūgyja iki tol negirdėtų galių. Europiečiai pradeda užkariauti Ameriką ir vandenynus. Visa planeta tampa vientisa istorijos arena. Iškyla kapitalizmas.
200 metų	Pramonės revoliucija. Šeimą ir bendruomenę pakeičia valstybė ir rinka. Masiškai naikinama augalija ir gyvūnija.
Dabartis	Žmonės peržengia Žemės planetos ribas. Atominis ginklas kelia grėsmę žmonijos išlikimui. Organizmai vis dažniau formuojami protingo sumanymo, o ne gamtinės atrankos.
Ateitis	Ar protingas sumanymas taps pagrindiniu gyvybės principu? Ar <i>Homo sapiens</i> pakeis antžmogiai?

PIRMA DALIS

Kognityvinė revoliucija

1. Žmogaus rankos atspaudas, prieš 30 000 metų paliktas ant Šovė Pon d'Ark (Chauvet-Pont-d'Arc) olos sienos, pietų Prancūzijoje. Kažkas taip bandė pasakyti: „Aš buvau čia!“

Visišškai nereikšmingas gyvūnas

Materija, energija, laikas ir erdvė atsirado maždaug prieš 13,5 milijardų metų, po įvykio, kurį įvardijame kaip didįjį sproginimą. Pasakojimas apie esmines mūsų visatos savybes vadinamas fizika.

Praėjus apytikriai 300 000 metų, materija ir energija ėmė jungtis į sudėtingus darinius, tai yra atomus, kurie toliau jungėsi į molekules. Pasakojimas apie atomus, molekules ir jų sąveiką vadinamas chemija.

Apytikriai prieš 3,8 milijardus metų planetoje, kuri žinoma Žemės vardu, tam tikros molekulės susijungė į ypač didžiulius ir sudėtingus darinius, vadinamuosius organizmus. Apie juos mums pasakoja biologija.

Maždaug prieš 70 000 metų *Homo sapiens* rūšiai priklausantys organizmai pradėjo kurti dar sudėtingesnes struktūras, kurios vadinamos kultūromis. Pasakojimas apie nuoseklią žmonių kultūrų raidą vadinamas istorija.

Istorijos eigą nulėmė trys svarbūs perversmai, ar revoliucijos: pirmąją impulsą istorijai suteikė kognityvinė revoliucija, įvykusi prieš 70 000 metų. Žemės ūkio revoliucija pagreitino istorijos plėtotę maždaug prieš 12 000 metų. Visai įmanoma, kad mokslo revoliucija, įsibėgėjusi vos prieš 500 metų, užbaigs istorijos raidą ir duos pradžią kokiam nors

visai naujam vyksmui. Ši knyga pasakoja, kokią įtaką žmogui ir kitiems jį supantiems organizmams padarė trys minėtos revoliucijos.

Žmonės žeme vaikščiojo dar gerokai prieš prasidedant istorijai. Į šiuolaikinius žmones labai panašūs gyvūnai pasirodė maždaug prieš 2,5 milijonus metų. Tačiau nesuskaitoma daugybė jų kartų niekuo neišsiskyrė iš begalės kitų organizmų, gyvenusių tame pačiame areale.

Pėsčiomis pasivaikščioję po Rytų Afriką prieš kokius 2 milijonus metų būtumėte išvydę nemažai pažįstamų žmogiškų bruožų: kūdikius prie savęs glaudžiančias sunerimusias motinas ir būrį purvynėje nerūpestingai besitaškančių vaikų; temperamentingus jaunuolius, priešgyniaujančius visuomenės diktatui, ir nuvargusius senius, kurie nori tik vieno – kad jiems duotų ramybę; krūtines išpūtusius energingus vyrus, mėginančius sužavėti vietines gražuoles, ir išmintingas genties vyriausiasias, kurios visa tai jau yra mačiusios daugybę kartų. Šie senovės žmonės mylėjo, žaidė, ieškojo artimų santykių ir varžėsi dėl statuso bei valdžios – tačiau lygiai taip pat elgėsi šimpanzės, mažosios šimpanzės bei drambliai. Mūsų protėviai niekuo neišsiskyrė iš kitų. Niekas, netgi jie patys, nė neįtarė, kad vieną dieną jų palikuonys išsilaipins Mėnulyje, suskaldys atomą, iššifruos genetinį kodą ir rašys istorijos knygas. Svarbiausia, ką galima pasakyti apie priešistorinius žmones, – jie buvo nereikšmingi gyvūnai, savo aplinką veikę ne daugiau nei gorilos, jonavaliai ar medūzos.

Biologai organizmus skirsto į rūšis. Sakoma, kad tai pačiai rūšiai gyvūnai priklauso, jeigu juos traukia poruotis ir kartu jie gali sulaukti vaisingų palikuonių. Arkliai ir asilai turi bendrą artimiausią protėvį ir yra gana panašūs fiziškai. Tačiau lytinio potraukio vienas kitam bemaž nejaučia. Tam tikromis aplinkybėmis jie poruojasi, tačiau jų palikuonys, vadinami mulais, yra nevaisingi. Asilo DNR mutacijos niekada nepersikryžiuoja su arklio ir atvirkščiai. Dėl to šie du gyvulių tipai laikomi dviem skirtingomis rūšimis, kurių evoliucijos keliai atskiri. Visiškai kitokia padėtis yra buldogo ir spanielio atveju: išoriškai jie atrodo nė kiek nepanašūs, tačiau yra tos pačios rūšies atstovai ir juos vienija tas pats DNR rinkinys. Jie mielai poruosis, o užaugusios jų atžalos tą patį darys su kitais šunimis ir pasaulį išvys dar daugiau šunyčių.

Rūšys, turinčios bendrą protėvį, grupuojamos į gentis. Antai liūtai, tigras, leopardas ir jaguaras yra skirtingos tos pačios – *panterų* – genties rūšys. Biologai organizmus įvardija dviejų lotyniškų žodžių junginiu: pirmas jo dėmuo čia nurodo gentį, o antras – rūšį. Pavyzdžiui, liūtai vadinami *Panthera leo* (liūto (*leo*) rūšis, priklausanti panterų (*Panthera*)

genčiai). Esu linkęs manyti, kad visi, skaitantys šią knygą, yra *Homo sapiens* – protingieji žmonės (*sapiens*) iš žmonių (*Homo*) genties.

Gentys savo ruožtu jungiamos į šeimas, kaip antai katinius (liūtai, gepardai, naminės katės), šuninius (vilgai, lapės, šakalai) ir dramblius (drambliai, mamutai, mastodontai). Visos vienai šeimai priklausančios rūšys yra kilusios iš vieno šeimos pradėjęjo, matronos arba patriarcho. Pavyzdžiui, visi katiniai, nuo jaukiai murkiančio naminio katino iki nuožmiausio liūto, atsirado iš vieno ir to paties protėvio, gyvenusio prieš kokius 25 milijonus metų.

Homo sapiens irgi turi savo šeimą. Nors tai, regis, savaime aiškus faktas, tam tikrais istorijos tarpsniais jis buvo saugomas kaip didžiausia paslaptis. Ilgą laiką *Homo sapiens* stengėsi atsiriboti nuo visų kitų gyvūnų, mieliau laikė save našlaičiu, kuris neturi nei šeimos, nei brolių, seserų, nei pusbrolių, o visų svarbiausia – tėvų. Tačiau tikrovė yra kitokia. Patinka mums tai ar ne, esame didžiulės ir ypač triukšmingos žmoginių beždžionių šeimos nariai. Artimiausi gyvi mūsų giminaičiai yra šimpanzės, gorilos ir orangutanai. Glaudžiausi mūsų giminystės ryšiai su šimpanzėmis. Vos prieš 6 milijonus metų tai pačiai beždžionei gimė dvi dukterys. Viena iš jų tapo visų šimpanzių, o kita – visų mūsų pramote.

Griaučiai sieninėje spintoje

Ilgą laiką *Homo sapiens* slėpė dar baugesnę paslaptį. Negana pripažinti, kad turime ištisą būrį visiškai necivilizuotų giminaičių – kadaise mus taip pat supo nemažai brolių ir seserų. Esame pratę į save žvelgti kaip į vienintelius žmones, nes pastaruosius 10 000 metų mūsų rūšis pasaulyje ištis buvo vienintelė. Tačiau iš tikrųjų žodis *žmogus* reiškia „gyvūną, priklausančią žmonių (*Homo*) genčiai“, o praeityje, be protingojo žmogaus (*Homo sapiens*), gyveno daug kitų šios genties rūšių. Maža to, perskaite paskutinį šios knygos skyrių sužinosime, kad netolimoje ateityje mums gali vėl tekti varžytis su žmonėmis, kurie bus kitokios rūšies nei *sapiens*. Būtent dėl to protingąjį žmogų (*Homo sapiens*) knygoje vadinu lotyniška sąvoka *sapiens*, o žodžiu „žmonės“ įvardiju visus žmonių (*Homo*) genties atstovus.

Žmonės išsivystė maždaug prieš 2,5 milijono metų iš Rytų Afrikoje gyvenusių žmoginių beždžionių genties, vadinamos australopitekais, tai yra „pietinėmis beždžionėmis“. Apytikriai prieš 2 milijonus metų